

(objavljeno u: Zbornik radova, VI naučni skup o sistemu naučnih i tehnoloških informacija, 1996, Kotor, str. 110-2)

RAZVOJ BIBLIOGRAFSKIH BAZA PODATAKA ZA NACIONALNE POTREBE: ISKUSTVA SA SocioFaktom

Biljana Kosanović,
Narodna biblioteka Srbije
Beograd

Pero Šipka,
Filozofski fakultet u Novom Sadu
Novi Sad

Sažetak: Analizirane su specifične potrebe za bibliografskom bazom podataka za nacionalne potrebe u domenu društvenih nauka. Te potrebe oblikovale su sadržaj i format SocioFakta, bibliografske baze razvijene od istih autora. Opisane su osnovne karakteristike SocioFakta. Na kraju su ukratko prikazani neki osnovni rezultati stečeni u ispitivanju prihvaćenosti SocioFakta sa strane potencijalnih korisnika. Rezultati pokazuju da korisnici pozdravljaju pojavu SocioFakta, ali izražavaju mešovitu spremnost da materijalno učestvuju u njegovom regularnom izdavanju i održavanju. Zaključeno je da je nespremnost najuticajnijih pojedinaca potiče od materijalnih neprilika, nedovoljno diferenciranih informatičkih potreba i, konačno, doživljaja ugroženosti koji jedna baza podataka, iskazujući realni naučni učinak pojedinaca i institucija, donosi njihovom privilegovanom statusu u akademskoj zajednici.

THE DEVELOPMENT OF BIBLIOGRAPHIC DATABASES FOR NATIONAL NEEDS: THE EXPERIENCES WITH SocioFakt

Abstract: The specific needs for a national bibliographic database covering the domain of social sciences are analyzed. These needs shaped the content and form of SocioFakt, the database of this kind, developed by the same authors. The basic characteristics of the SocioFakt are shortly described. Finally, some elementary results referring to the reception of SocioFakt by potential users are presented. The results show that they welcome the appearance of the database, but expressed mixed readiness to participate financially in its publishing and maintenance. It is concluded that unreadiness of the most influential individuals comes from financial difficulties, undifferentiated information needs, and finally from the sense of threat, which a database showing one's real research output, brings to their privileged status in the academic society.

1. Uvod

Potreba za izradom bibliografske baze SocioFakt proistekla je iz analize domaćih uslova za korišćenje sekundarnih naučnih informacija u oblasti društvenih činjeničkih nauka. Ta analiza je pokazala da za izradu jedne baze koja bi pokrivala tu oblast pored opštih i dobro poznatih razloga (tj. prednosti bibliografskih baza podataka nad klasičnim sekundarnim publikacijama štampanog oblika) postoje i neki dopunski razlozi. Oni se ukratko mogu sistematizovati na sledeći način:

(1) Područje društvenih činjeničkih nauka u SRJ nema sekundarnih publikacija klasičnog, štampanog oblika. Neke postojeće bibliografije pokrivaju samo određene uže naučne oblasti unutar tog područja. Na taj način, domaći istraživači nemaju zadovoljavajuće uslove za uvid u produkciju izvan kruga časopisa koje neposredno prate. Domaći autori, uglavnom iz neobaveštenosti, zapostavljaju rezultate domaćih istraživanja, a takvi rezultati su u društvenim naukama dragoceni, pa i onda kada im je kvalitet sporan.

(2) Društveno-naučne discipline u našoj zemlji bile su, iz poznatih razloga, do sada relativno izolovane u odnosu na međunarodnu nauku. Mada su društveni za tu izolovanost uglavnom ukinuti, ove discipline se sporije integrišu u korpus svetske nauke.

Pokazuje se da nagli zaokret u tom pogledu koji bi se ogledao u preorijentaciji na objavljivanje isključivo u inostranstvu i na stranim jezicima u društvenim naukama nije ostvarljiv.

(3) Međunarodne, odnosno globalne baze (SSCI, SocioFile, PsycInfo, itd.) zapostavljaju i sve više izostavljaju časopise koji se ne publikuju na engleskom jeziku. Na taj način domaće primarne naučne publikacije, pa i onda kada im je kvalitet zadovoljavajući, imaju sve manje prostora za predstavljanje.

(4) Nacionalna baza u domenu društvenih nauka nužna je već zbog toga što je ona praktično jedina moguća osnovica za evaluaciju učinka u društvenim naukama u našoj zemlji. Za to postoje bar dva razloga:

(a) domaći autori iz te oblasti su nedovoljno zastupljeni u međunarodnim bazama, što procenu produktivnosti/citiranosti na individualnom planu čini nepouzdanom, a na grupnom planu neumesnom; i

(b) normativna akta kojima je u Srbiji regulisana procena naučne eminentnosti (izbore u nastavnička i naučna zvanja, rukovođenje projektima, učešće u projektima) nalažu da se vrednovanje učinka zasniva na proceni produktivnosti i citiranosti, pritom priznaju i radove objavljene/citirane u domaćim časopisima, a informatička osnovica za procenu tih merila ne postoji.

(5) Domaća baza u domenu društvenih činjeničkih nauka nužno bi doprinela interdisciplinarnoj i nacionalnoj integraciji nalaza i teorija. Ona bi, takođe, (preko alatki za pretraživanje) nesumnjivo doprinela standardizaciji domaće naučne terminologije u pojedinim disciplinama unutar tog područja, a i poštovanju međunarodnih izdavačkih standarda.

(6) Domaća bibliografska baza pospešila bi istraživanja strukture i razvoja domaće nauke, stvaranjem povoljnih uslova za citatnu i kocitatnu analizu, kvantitativnu analizu sadržaja (naslova i apstrakata) i druga scijentometrijska istraživanja.

(7) Konačno, za nacionalnom bazom te vrste postoji velika potreba u visokoškolskom obrazovanju i postdiplomskom usavršavanju. Štaviše, domaći naučni radovi, pa tako i sekundarni izvori koji na njih upućuju, značajniji su u tom pogledu od inostranih, pošto studenti i mlađi istraživači po pravilu nisu u stanju da koriste inostrane izvore, i to ne samo zato što su objavljeni na stranim jezicima, već i zato što im je metodološka kompleksnost veća.

Polazeći od ovih potreba formulisani su uslovi koje baza treba da zadovolji kako bi najbolje odgovorila svojoj nameni. U skladu s tim uslovima donete su sve praktične odluke o sadržaju i formatu baze, kao i njenju softverskoj podršci.

2. Opis

SocioFakt je koncipiran kao bibliografska računarska baza domaćih radova iz domena društvenih činjeničkih nauka. Bazom su obuhvaćene sledeće naučne discipline, odnosno naučne oblasti: psihologija, sociologija, psihijatrija, političke nauke, komunikologija, kriminologija, demografija, defektologija, pedagogija, socijalna politika, informatologija, menadžment i marketing, društvena statistika, metodologija društvenih istraživanja i filozofija društvenih nauka. Detaljan opis sadržaja baze (popis polja baze i referisanih časopisa) kao i programa za upravljanje bazom dat je na drugom mestu [1]. Zato se ovde daju samo opšti profil i osnovne karakteristike SocioFakta.

SocioFakt je prva domaća bibliografska baza podataka u savremenom značenju (s apstraktima i referencama), ne samo u oblasti koju pokriva, već i u jugoslovenskoj nauci uopšte. Baza sadrži radove objavljene u periodu od poslednjih 15-20 godina. Time je verovatno obuhvaćena velika većina radova kojima vek opsoletnosti (zastarevanja) nije istekao. Baza u ovom trenutku sadrži oko 10.000 zapisa. U poređenju s međunarodnim bazama taj broj je krajnje skroman, ali je i skromna domaća izdavačka produkcija u domenu koji baza pokriva. Zato je SocioFakt, sa stanovišta korisnika-istraživača, najkom-

pletinja baza svoje vrste, bar među onima koje navode međunarodni registri takvih proizvoda. Pored standardnih bibliografskih informacija, koje služe za odabir primarnih izvora, SocioFakt sadrži kompletne informacije o citiranim izvorima.

Citatne informacije date su potpunije nego što se to inače čini, pa i u najuglednijim međunarodnim citatnim bazama (SCI i SSCI). Naslovi citiranih radova navode se u celini, a svi članovi autorskog tima pojedinačno. Na taj način stvoreni su uslovi da se citiranost pojedinaca izražava i na osnovu njihovog koautorskog učinka, odnosno u tzv. frakcionom obliku, kako se to i preporučuje u scijentometrijskoj literaturi [2]. Time se, ujedno, omogućuje i precizno izračunavanje grupnog, odnosno institucionalnog učinka, čime je izbegnuta još jedna krupna i često kritikovana manjkavost poznatih međunarodnih bibliografskih baza. Konačno, punim navođenjem naslova citiranih radova SocioFakt bitno olakšava evidentiranje i onih radova od interesa za korisnika koji potiču iz periodičnih i drugih publikacija izvan domena baze, kao i onih unutar tog domena koji u bazi inače nisu predstavljeni.

Takođe je uložena poseban napor da se obezbedi valjana softverska podrška SocioFaktu. Bazom se upravlja pomoću CDC/ISIS [3], ali je program temeljno prilagođen domaćem korisniku. U tu svrhu razvijene su aplikacije koje obezbeđuju logičku kontrolu podataka, standardne formate ispisa i izradu permutacionog indeksa, kao i komunikaciju s korisnikom na srpskom jeziku. Polazeći od očekivanog (nedovoljnog) iskustva tipičnog korisnika, razvijen je i zaseban modul edukativne namene. Ovaj program urađen je u hipertekstu i predstavlja udžbenik o logičkim osnovama pretraživanja bibliografskih baza uopšte i posebno tehnici pretraživanja SocioFakta, tako da ima i funkciju helpa.

3. Prihvaćenost

Podsticaj za razvoj SocioFakta potekao je iz projekta SNTIJ [4]. Mada je status društvenih nauka nepovoljan u SNTIJ, zahvaljujući njemu stvoren je organizacijski okvir i naznačena informatička platforma za bibliografsku podršku i u toj oblasti. Poznato je da je državna kriza praktično zaustavila većinu planova predviđenih projektom SNTIJ. To je posebno pogodilo razvoj specijalizovanih sistema koji je u sadašnjim uslovima prepušten zainteresovanim korisnicima. Zato je preduzeta serija aktivnosti da se udruživanjem sredstava institucija iz oblasti društvenih nauka kao potencijalnih korisnika stvori materijalna osnovica za masovnu upotrebu SocioFakta. Ti naponi za sada nisu urodili plodom, tako da baza do daljega služi samo autorima za naučne potrebe, tj. scijentometrijska istraživanja. U pokušaju da se objasne uzroci neuspeha u utilizaciji SocioFakta obavljena je provizorna analiza njegove prihvaćenosti. Analiza je zasnovana na evidenciji reakcija potencijalnih korisnika na tri javne prezentacije i jedan cirkularni poziv na saradnju koji je u prilogu sadržao i demo disketu SocioFakta. Analiza pokazuje da se o korisnosti i računarsko-bibliografskom kvalitetu baze povoljno izjašnjavaju praktično svi (98%) potencijalni korisnici. Primedbe na sadržaj baze imalo je manje od 10% onih kojima je baza predstavljena. Skoro isključivo primedbe se ogledaju u nezadovoljstvu što neki od časopisa nije sistematski predstavljen u bazi. Opšte zadovoljstvo SocioFaktom nije našlo izraza i u spremnosti da se izdvoje sredstva koja bi obezbedila regularno korišćenje i održavanje baze. Rezultati (tabela 1.) pokazuju da među istraživačima prevlađuje puna spremnost da se izdvoje sredstva za upotrebu SocioFakta i da nespremnost uglavnom potiče iz kruga rukovodilaca i njihovih savetnika za informatiku, dakle onih koji i disponiraju finansijskim sredstvima. Ta nespremnost se prvenstveno mora pripisati aktuelnim materijalnim neprilikama. U toj situaciji druge (egzistencijalne), a ne informatičke potrebe nužno uživaju prioritet. Međutim, prepoznatljivi su i određeni otpori u kojima se ogleda nerazvijenost informatičkih potreba uticajnih pojedinaca u ovom domenu. Pošto je otvoreno izražavanje te

nerazvijenosti suočeno s rizikom da se javno pokaže neznanje, provincijalnost ili konzervativnost, nezainteresovanost je obično izražavana u uvijenom obliku. Detaljna analiza pojedinačnih reagovanja, s osloncem na rezultate o individualnoj produktivnosti i citiranosti učesnika u ovoj anketi koji su sadržani u samom SocioFaktu, pokazala je da među uticajnim pojedincima manju zainteresovanost (spremnost) pokazuju oni koji imaju izrazito visok profesionalni ili društveni status, ali skroman naučni učinak, posebno

kada se on meri citiranošću. Očigledno je da SocioFakt kao i svaka bibliografska citatna baza, stvaranjem uslova za objektivnu, kvantitativnu procenu naučnog učinka, ugrožava (povoljne) pozicije sasvim određene kategorije istraživača u domenu društvenih nauka.

Tabela 1. Spremnost potencijalnih korisnika na udruživanje sredstava

Stepen spremnosti	Tipične tvrdnje kojima se (ne)spremnost izražava	R	I
Puna spremnost:	Uplatili smo ili ćemo odmah uplatiti participaciju"	3	30
Uslovna spremnost:	"Uplaćujemo participaciju ako to učine i ostali"	2	11
Nedovoljna spremnost:	"Smanjiti participaciju proširenjem kruga korisnika"	5	5
Prividna spremnost:	"Ministarstvo treba da snosi 50% troškova"	8	3
Lažna spremnost:	"Sve troškove treba da snosi Ministarstvo"	6	2
Potpuna nespremnost:	"Nismo zainteresovani"	2	1
Navodna nemogućnost:	"SocioFakt je dragocen, ali nemamo sredstava"	5	1
Direktno osporavanje:	"SocioFakt nije zadovoljavajućeg kvaliteta"	0	0
Prikriveno osporavanje:	"Sadržaj SocioFakta treba proširiti i na druge discipline"	1	0
Prikriveno osporavanje II:	"Sadržaj SocioFakta treba proširiti i na druge časopise"	3	2
Instrumentalno osporavanje:	"Treba proširiti projekat i uključiti moj deo"	1	0
Amoralno osporavanje:	"Već posedujemo bibliografsku bazu takvih karakteristika"	1	0

R= rukovodioci istraživačkih ustanova, najuticajniji predstavnici ili odgovorne osobe za informatičku delatnost; I= istraživači, potencijalni neposredni korisnici

4. Zaključak

Mada je SocioFakt nevelika bibliografska baza, on zadovoljava osnovne informatičke potrebe individualnih korisnika. Posebno je prikladan za sticanje uvida u realni učinak pojedinaca, institucija i časopisa u domenu društvenih činjeničkih nauka. Uprkos tome do sada nisu stvoreni uslovi za njegovo korišćenje i održavanje. Odsustvo pune zainteresovanosti može se pripisati ne samo materijalnim društvenim neprilikama, već i nedovoljno diferenciranim potrebama i latentnim otporima onih potencijalnih korisnika koji odlučujuće utiču na politiku naučnih institucija u ovoj oblasti.

5. Literatura

- (1) Kosanović B. i Šipka P., SocioFakt - Jugoslovenska baza za društvene činjeničke nauke, u: Kostić P. (ur.) Merenje u Psihologiji, II, u štampi
- (2) Šipka, P., Citatna analiza jugoslovenske psihološke periodike 1981-1990.: odnosi među pokazateljima individualne citiranosti, Psihologija, br. 1-2, str. 195-206, 1995
- (3) Buxton, A. i Hopkins, A., CDS/ISIS Handbook, The Library Association, London, 1994
- (4) Sistem naučnih i tehnoloških informacija Jugoslvaije: studija izvodljivosti, Savez inženjera i tehničara Jugoslavije, Beograd, 1988